

В. В. Крилова, канд. екон. наук, Національний банк України;
А. О. Крилова, ТОВ "Ернст енд Янг Аудиторські послуги", м. Київ

СИСТЕМА ІНДИКАТОРІВ ОЦІНКИ РІВНЯ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

У статті на основі аналізу підходів щодо оцінки розвитку фінансової системи в цілому розроблено систему індикаторів як механізму оцінки розвитку фінансової системи.

Ключові слова: фінансова система, система індикаторів.

Постановка проблеми. Об'єктивна необхідність вирішення проблеми впровадження системи індикаторів (показників), за допомогою яких можна здійснити оцінку стану та ефективності функціонування фінансової системи, недостатній рівень її вивчення та розроблення, а також відсутність загальноприйнятого (єдиного) підходу до проведення оцінки фінансової системи, зумовлюють важливість і необхідність застосування якісно нового підходу до обґрунтування системи індикаторів (показників) розвитку фінансової системи.

Аналіз останніх досліджень. На фоні позитивних зрушень, яких вдалося досягти органам регулювання та нагляду за фінансовою системою щодо широти охоплення статистичною інформацією інститутів фінансового сектору, нерозробленим є питання комплексної (цілісної) оцінки рівня розвитку фінансової системи в цілому. На сьогодні така оцінка не проводиться – кожний з органів регулювання та нагляду здійснює аналіз того сегмента фінансової системи, який знаходиться у сфері його компетенції. Органи, що відповідають за формування фінансової політики в державі, також не здійснюють такий аналіз.

Питаннями фінансової системи та її оцінки займалися як експерти міжнародних фінансових організацій – Р. Лівайн, П. Хартман, Г. Дж Шиназі [4–7], так і українські вчені та політики – В. Опарін, І. Лютий, О. Сніжко [1–3]. Однак, на превеликий жаль, удосконалення існуючих підходів до формування статичної бази та методології аналізу розвитку фінансової системи поки не мають системного характеру. Таким чином, на сьогодні характерним є фрагментарний, а не комплексний аналіз розвитку фінансової системи, відповідно, здійснюється лише аналіз складових фінансової системи, однак відсутній аналіз фінансової системи в цілому.

Враховуючи вищезазначене, **метою даної** статті є розроблення системи індикаторів оцінки розвитку фінансової системи в цілому.

Виклад основного матеріалу. Фінансовий розвиток є багатограним поняттям, тому кількісне його вимірювання є досить ускладненим. В ідеальному випадку добре було б, якби певний показник був критерієм успішності виконання фінансовою системою своїх функцій, однак на практиці такий показник відсутній. Необхідність та об'єктивність комплексної (цілісної) оцінки рівня розвитку фінансової системи на даний час набувають особливої актуальності, що зумовлено, зокрема, євроінтеграційними процесами, які, у свою чергу, вимагають приведення стандартів статистики, формування та реалізації фінансової політики до європейських.

Слід зазначити, що комплексний аналіз фінансової системи та її окремих складових, що розкривав інформацію не тільки про кількість фінансових інститутів, обсяг їх активів і пасивів, операції, що ними здійснюються, є необхідним і для формування дієвої фінансової (зокрема й монетарної) політики.

Отже, питання запровадження комплексного (на системній основі) підходу щодо аналізу фінансової системи є вкрай актуальним. При цьому фінансові системи країн, що розвиваються, нині стоять перед необхідністю зіставлення її з фінансовими системами інших країн світу. Важливе не тільки формування єдиного переліку індикаторів, які характеризують розвиток фінансової системи, але й їх поєднання, що, у свою чергу, дозволить виявляти фактори та рівень їх впливу на значення показників, які підлягають оцінці.

Ураховуючи важливість принципу системності індикаторів оцінки розвитку фінансової системи, що передбачає врахування ієрархії зв'язків об'єкта та досліджується із сукупністю елементів економічної системи, у систему індикаторів оцінки закладено дворівневу їх побудову. При цьому будь-який окремий рівень не можна розглядати як систему, лише в сукупності ці рівні становлять систему індикаторів оцінки розвитку фінансової системи. На першому рівні мають перебувати екзогенні показники середовища функціонування фінансової системи. Другий рівень індикаторів повинен бути представлений показниками, що характеризують внутрішній стан фінансового сектору економіки.

Зазначимо, що показники першого рівня дозволяють оцінити функціональні взаємозв'язки та структурні особливості інститутів фінансового посередництва. Інформаційною базою для такого аналізу є макроекономічна статистика національних рахунків, показників платіжного балансу. Всю сукупність індикаторів (показників) першого рівня можна представити такими групами: показники, що характеризують зв'язки фінансової системи у макросистемі держави; показники платіжного балансу; рівень монетизації економіки. Отже, перша група

показників – показники, що характеризують зв'язки фінансового сектору у макросистемі держави.

Обсяг грошових коштів, що акумулюються та перерозподіляються фінансовими посередниками у формі інвестицій в різні активи, значно перевищує їх обсяги в інших секторах економіки. Тим самим одним з основних наслідків (ефектів) функціонування в економіці інституту фінансового посередництва стає перерозподіл та мультиплікація фінансових потоків. Визначені в СНС послуги фінансових посередників охоплюють: випуск і придбання фінансових інструментів; випуск цінних паперів; надання кредитів.

Група показників платіжного балансу дозволяє проаналізувати частку фінансової системи у “чистому вивозі” капіталу.

Становище України у сучасній системі світового господарства, особливості територіальної організації економіки проектується на фінансову сферу, визначають суперечливі вектори її ринкового реформування (фактично становлення) і глобалізації. Позиціонування фінансових організацій у системі відтворювальних відносин може бути проаналізоване на основі аналітичного групування їх рахунків у розрізі секторів економіки.

Ще однією групою індикаторів (показників) першого рівня є рівень монетизації економіки. Під монетизацією прийнято розуміти забезпеченість економіки фінансовими ресурсами. Даний показник характеризується співвідношенням М2 до ВВП. Нормативне значення цього показника визначено на рівні 30 %. Аналіз грошової бази та грошової маси здійснюється за допомогою обчислення показників, що характеризують структуру цих агрегатів, також застосовується порівняльний аналіз структурних показників грошової бази і грошової маси в національній економіці з аналогічними показниками економік розвинутих країн.

Індикатори першого рівня визначаються в абсолютному виразі та процентному співвідношенні до ВВП за такими показниками (табл. 1).

У свою чергу, індикатори (показники) другого рівня відображають масштаб фінансового сектору; стійкість, ліквідність, платоспроможність фінансових інститутів; рівень насиченості фінансовими послугами економіки та території країни; показники активів і пасивів фінансових інститутів; рентабельність фінансового сектору.

Методологічна значущість цих характеристик обумовлена насамперед існуванням конкуренції вітчизняних фінансових інститутів щодо зарубіжних, що пояснюється лібералізацією валютного законодавства, вступом України до СОТ. Порівняльний аналіз таких показників, як співвідношення активів і капіталів фінансових інститутів до ВВП у

розвинутих країнах і країнах, що розвиваються, частка кредитування приватного сектору (реального сектору економіки та домогосподарств) у кредитному портфелі зарубіжних банків; капіталізація фондового ринку до ВВП, співвідношення вартості боргових зобов'язань до ВВП порівняно з аналогічними показниками вітчизняних фінансових інститутів, дозволяє здійснити адекватну оцінку рівня конкурентоспроможності вітчизняного ринку фінансових послуг.

Таблиця 1

Індикатори першого рівня розвитку фінансового сектору

	Індикатор
1	M2, млрд. грн.
2	Зовнішній борг сектору державного управління, млрд. грн.
3	Зовнішній борг інших секторів економіки, млрд. грн.
4	M2, % ВВП
5	Зовнішній борг сектору державного управління, % ВВП
6	Зовнішній борг інших секторів економіки, % ВВП
	Частка іноземного капіталу у фінансовій системі, %
	Частка капіталу держави в банківській системі, %
<i>Довідкове</i>	
	ВВП, млрд. грн.

Показники, що характеризують рівень концентрації та насиченості фінансовими послугами, характеризують рівень монополізації фінансового сектору та неоднорідність його розвитку у регіонах. Показник концентрації фінансового сектору визначається питомою вагою фінансових інститутів з найбільшою часткою активів (депозитів, страхових премій тощо) у загальних активах (депозитів, страхових премій тощо) фінансового сектору (індекс Херфіндаля – Хіршмана). Розрахунок даного показника здійснюється за окремими сегментами фінансової системи: банківського, страхового, недержавних пенсійних фондів, сектору кредитних спілок тощо.

Показники, що характеризують стійкість, ліквідність і платоспроможність установ фінансового сектору, належать до макропруденційних, вони визначаються Міжнародним валютним фондом як показники надійності та стабільності фінансових організацій. Слід зауважити, що перелік цих показників та вимоги щодо їх обов'язкового розрахунку й досі є остаточно невизначеними.

Щодо фінансової системи в цілому значення цих показників перебувають у межах безпечної зони, проте варто враховувати, що ситуація може бути неоднорідною у розрізі окремих груп фінансових інститутів.

Порівняльний аналіз темпів збільшення фінансової системи та темпів збільшення ВВП свідчить, що фінансові інститути з року в рік змушені посилювати контроль за ризиками. Тенденція збільшення частки кредитування в активах банків, невідповідність темпів збільшення ВВП та банківського сектору є об'єктивними передумовами витіснення банків до високоризикової сфери діяльності.

Показники активів і пасивів фінансового сектору слід розглядати з метою виявлення тенденцій, основних напрямів, трендів розвитку фінансової системи, що обумовлюють необхідність їх розгляду в динаміці. Зокрема, дослідження структури пасивів виявляє такі, що зміцнюються із року в рік, тенденції: збільшення частки вкладів фізичних осіб, зменшення частки коштів підприємств та організацій на розрахункових та поточних рахунках, збільшення депозитів юридичних осіб, переважання короткострокових пасивів, збільшення страхових премій та страхових виплат і динаміки їх співвідношення.

Під час аналізу структури активів виявляється основна спрямованість розвитку фінансової системи. З точки зору банків – це посилення кредитної активності, що підтверджується показником частки загальної позичкової заборгованості у сукупних активах банківського сектору. За окремими показниками у розрізі статей активів можна зробити висновки щодо початку кредитного буму у країні. Так, наприклад, в Україні щорічне подвоєння обсягів кредитування протягом 2003–2006 рр. об'єктивно свідчило про започаткування тенденції “кредитного буму”. У свою чергу, обсяги коштів на рахунках в НБУ, кореспондентських рахунках у банках, вкладені в цінні папери мали тенденцію до зменшення. За результатами аналізу структури активів страхових компаній та недержавних пенсійних фондів можна виявити рівень ризику їх платоспроможності.

Проте наявність фінансових послуг, їх обсяги та глибина сама по собі не означає їх доступність для різних типів користувачів. Таким чином, акцент на забезпеченні доступу до послуг фінансового сектору повинен бути невід'ємною частиною запропонованої нами моделі аналізу фінансової системи.

Оцінка розвитку фінансового сектору повинна передбачати його комплексну оцінку, зокрема зосередження уваги на найбільш важливих компонентах, а саме: доступ до банківських послуг; доступ до ринку капіталу; доступ до небанківських фінансових послуг; розвиток схем гарантування; ефективної політики регулювання та нагляду за фінансовим сектором.

У рамках кожного із зазначених вище компонентів мають визначатися декілька рівнів оцінки за окремими індикаторами, що дозволяють за допомогою експертних оцінок визначити вагомість (кількість балів) щодо оцінки кожного індикатора. Така оцінка дозволяє також здійснити порівняльний аналіз розвитку фінансової системи окремих країн. Визначення саме цих компонентів оцінки розвитку фінансового сектору пояснюється таким.

Компонент 1. Доступ до банківських послуг. Фінансова система, що будується на роботі банків, створена з метою вдосконалення фінансових потоків, інформації та здешевлення трансакційних витрат, а також більш ефективного розподілу кредитних ресурсів. Надто велика концентрація банківського сектору може стати результатом недостатньої конкуренції на ринку, що призведе до малоефективного управління заощадженнями інвесторів.

Наступний показник – це ефективність. Важливим аспектом ефективності є структура власників банку та її вплив на роботу установи. Державні банки є менш ефективними у своїй діяльності, перешкоджають процесу швидкого та якісного розподілу ресурсів, що веде до мінімального розвитку фінансових інститутів і галузі загалом.

Оскільки доступ до банківських послуг не є синонімом можливості користуватися фінансово-банківським сервісом, важливо дослідити два різних аспекти цього питання: 1) доступ і можливість користуватися банківськими продуктами; 2) фактичне користування послугами фінансових установ.

З вищевикладеного цілком об'єктивно можна стверджувати, що компонент “Доступ до банківських послуг” повинен включати такі індикатори:

1. Конкуренція в банківській системі.
2. Розвиток банківського сектору.
3. Внутрішнє кредитування приватного сектору.
4. Частка недіючих кредитів.

Компонент 2. Доступ до ринку капіталу. Відкритість і ліквідність ринків капіталу є надзвичайно важливими для створення інвестиційних каналів та сприяння надходженню капіталу як для великих, так і середніх корпорацій. Завдяки сприянню інвестуванню в корпоративний сектор дрібними та інституційними інвесторами, ринок капіталу відіграє роль важливого каналу фінансування реального сектору. Компонент доступу до фінансування зосереджує увагу як на оцінці розміру, складності та відкритості ринку капіталу, так і на інших специфічних організаційних аспектах діяльності ринку.

Важливим аспектом для контролю цього компонента є відкритість і можливість використання інформації, які, у свою чергу, мають здійснюватися шляхом проведення на відповідному рівні аналізу вимог щодо розкриття корпоративної інформації.

Таким чином, до компонента “Доступ до ринку капіталу” мають належати такі індикатори:

1. Державне регулювання ринку капіталу.
2. Доступ, глибина і рівень ліквідності фондового ринку.
3. Розвиток ринку корпоративних облігацій.
4. Різноманітність фінансових інструментів.
5. Вимоги щодо розкриття корпоративної інформації.

Компонент 3. Доступ до небанківських фінансових установ. Розвиток небанківських фінансових установ дозволяє покращити розподіл ризиків між секторами фінансової системи. Однією з ключових оцінок виміру ефективності страхових компаній і НПФ є конкуренція. Надто велика концентрація страхового сектору та НПФ може стати результатом недостатньої конкуренції на ринку, що призведе до малоефективного управління активами інституціональних інвесторів. Додатковим аспектом ефективності небанківського фінансового сектору є рівень його розвитку. Оскільки доступ до страхових послуг і НПФ не є синонімом можливості користуватися фінансовим сервісом, важливо дослідити два різних аспекти цього питання: 1) доступ і можливість користуватися фінансовими продуктами СК і НПФ; 2) фактичне користування послугами СК і НПФ.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що компонент “Доступ до небанківських фінансових установ” повинен включати такі індикатори.

1. Конкуренція в небанківській фінансовій системі.
2. Розвиток сектору страхових послуг і НПФ.
3. Активи сектору небанківських фінансових установ.

Компонент 4. Розвиток схем гарантування. Оцінка фінансової системи може здійснюватись з огляду на системи гарантування, які, у свою чергу, можуть бути реалізовані через публічні, приватні чи взаємні гарантійні інституції. Компонент “Розвиток схем гарантування” має охоплювати такі індикатори:

1. Рівень розвитку гарантійних схем.
2. Наявність взаємних гарантійних схем.
3. Наявність експортних гарантійних схем.
4. Послуги з питань кредитування та кредитних історій.

Компонент 5. Ефективність регуляторної політики фінансового сектору. У цьому сенсі важливою є регуляторна політика центробанку з питань регулювання та нагляду, ступінь впровадження норм

Базель II, Solvency II, рівень розвитку регулювання та нагляду, зокрема макропруденціального регулювання. Так, наприклад, жорсткі вимоги щодо застави можуть бути важливою перепорою в отриманні кредиту позичальниками, тобто бути стримуючим чинником щодо кредитної діяльності фінансових установ.

Компонент “Ефективність регуляторної політики” оцінюється за такими індикаторами:

1. Вимоги до застави, які забезпечують кредит.
2. Рівень впровадження принципів базельського комітету (Basel-2; Solvency-2).
3. Рівень розвитку регулювання та нагляду.
4. Рівень розвитку макропруденційного нагляду.

Узагальнено компоненти та їх індикатори наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Основні компоненти та індикатори оцінки стану розвитку фінансової системи

Компонент	Індикатор компонента
1. Доступ до банківських послуг	1.1. Конкуренція в банківській системі
	1.2. Розвиток банківського сектору
	1.3. Внутрішнє кредитування приватного сектору
	1.4. Частка недіючих кредитів
2. Доступ до ринку капіталу	2.1. Державне регулювання ринку капіталу
	2.2. Доступ, глибина і рівень ліквідності фондового ринку
	2.3. Розвиток ринку корпоративних облігацій
	2.4. Різноманітність фінансових інструментів
	2.5. Вимоги щодо розкриття корпоративної інформації
3. Доступ до небанківських фінансових установ	3.1. Конкуренція в небанківській фінансовій системі
	3.2. Розвиток сектору страхових послуг та НПФ
	3.3. Активи сектору небанківських фінансових установ
4. Розвиток схем гарантування	4.1. Рівень розвитку гарантійних схем
	4.2. Наявність взаємних гарантійних схем
	4.3. Наявність експортних гарантійних схем
	4.4. Послуги з питань кредитування та кредитних історій
5. Ефективність регуляторної політики фінансового сектору	5.1. Вимоги до застави, які забезпечують кредит
	5.2. Рівень впровадження принципів Базельського комітету (Basel-2; Solvency-2)
	5.3. Рівень розвитку регулювання та нагляду
	5.4. Рівень розвитку макропруденційного нагляду

Висновки. Комплексна оцінка фінансової системи та її окремих складових є необхідним для формування дієвої фінансової політики. Розроблена система індикаторів надає змогу запровадити практику здійснення комплексної оцінки розвитку фінансової системи та порівняльного аналізу фінансових систем окремих країн. Ця система індикаторів переслідує оцінювання таких важливих складових (компонент): доступ до банківських послуг, доступ до ринку капіталу; доступ до небанківських фінансових послуг; рівень розвитку схем гарантування; ефективність політики регулювання та нагляду; стан розвитку та глибина фінансової системи. Також система індикаторів цілком може слугувати підґрунтям для запровадження загального (єдиного) підходу щодо здійснення оцінки розвитку фінансових секторів.

Список літератури

1. Лютий, І. О. Вплив фінансового сектору на функціонування економічної системи [Текст] / І. О. Лютий, С. В. Міщенко // Фінанси України. – 2007. – № 3. – С. 14–28.
2. Опарін, В. М. Фінанси (Загальна теорія) [Текст] : навч. посібник / В. М. Опарін. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2002. – 240 с.
3. Фінансовий розвиток трансформаційних економік структурно-функціональний аналіз [Текст] : монографія / О. В. Сніжко. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2009. – 815 с.
4. Шинази, Г. Дж. Сохранение финансовой стабильности. МВФ [Электронный ресурс] / Г. Дж. Шинази. – 2005. – Режим доступа : // www.imf.org
5. Hartmann, P. The Euro Area Financial System: Structure, Integration And Policy Initiatives [Text] / P. Hartmann, A. Maddaloni, S. Manganelli // European Central Bank, Working paper series. – 2003. – № 230. – May. – Режим доступа : www.ecb.int/pub/pubbydate/2003/html/index.en.html.
6. Levine, R. Bank-based and market-based financial system: cross country comparison [Text] / R. Levine, A. Demirgüç-Kunt // World Bank Policy Research Report. – Washington, 1999. – 72 p.
7. Finance for Growth [Text] // World Bank Policy Research Report. – Washington, 2001. – Figure 1. – P. 5.

Отримано 08.12.2011

Summary

System of indicators developed as a mechanism for assessment's financial sector was determined based on analysis of approaches to estimation of the financial system as a whole.

Крилова, В.В. Система індикаторів оцінки рівня розвитку фінансової системи [Текст] / В.В. Крилова, А.О. Крилова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. – Суми: УАБС НБУ, 2011. – Вип. 33. - С. 78-87.